SÁNDOR L. ISTVÁN

LIGETLAKÓK

MOLNÁR FERENC: LILIOM

Mese és valóság határterületein játszódik *a Liliom* Miskolcon. Az előadás színpada olyan gyerekkönyvhöz hasonlít, amelyet ha kinyitunk, az egymás mögé ragasztott, kihajló kemény lapok a térbeliség illúzióját keltik. Árvai György díszletei ugyanígy, egymás mögé függesztett festett síklapokkal imitálják a térbeliséget. Az előtérbe helyezett háromdimenziós bódé akár papírhajtogatásnak is tetszhet. Az árnyalatoktól mentes, egynemű színek, a park erős zöldje, a bódé sötétlilája, a kerítés élénk sárgája a naiv festők világát idézi. Olyan képeskönyvet látunk a miskolci előadáson, amely a valóság komor élményeit festi át színes ábrákká. A háttérben megjelenő néhány látványelem, a füstölő gyárkémény, az egymásra zsúfolt bérházak a mindennapok szűkösségére is utalnak. Más jelenetekben azonban a liget tárgyai uralják - ellenpontként - a hátteret: egy szállni készülő léghajó, a méltóságteljesen emelkedő színes cirkuszi sátortető. A reményteljesebb világba indulni kész várakozás és a kisszerű helyzeteket elszánt tartással átélő játék jelképei ezek. A ligetben lakók sorsának metaforái.

A színpadkép a mű eljátszásának szándékait is érzékelteti. Ahogy a díszlet kétdimenziós elemeiből háromdimenziós színpadi hatások születtek, ugyanígy törekedett Árkosi Árpád rendezése is arra, hogy a darab egy síkban mozgó alakjainak mélységeit is megmutassa. Megjeleníteni igyekezett Molnár Ferenc művének azon rétegeit is, amelyeket a szerző az előtérbe állított történettel, a vonzó színekkel, az érdekességek-kel eltakarni próbált.

Az előadás szándékának önértelmező metaforája a ligeti fényképész munkamódszere: a festett idilli háttér elé állítja az élő alakokat, hogy egyszerre, egyetlen képen tegye láthatóvá illúzióikat és a konvencionális beállítások pózaiban is felismerhető valóságos emberi sorsukat. A színészek többnyire reális eszközökkel igyekeznek jellemet építeni ebben a festett színpadi világ-

Derzsi János (Liliom) és ***Benedek Gyula*** *(Ficsúr)* ***a Liliom miskolci előadásában***

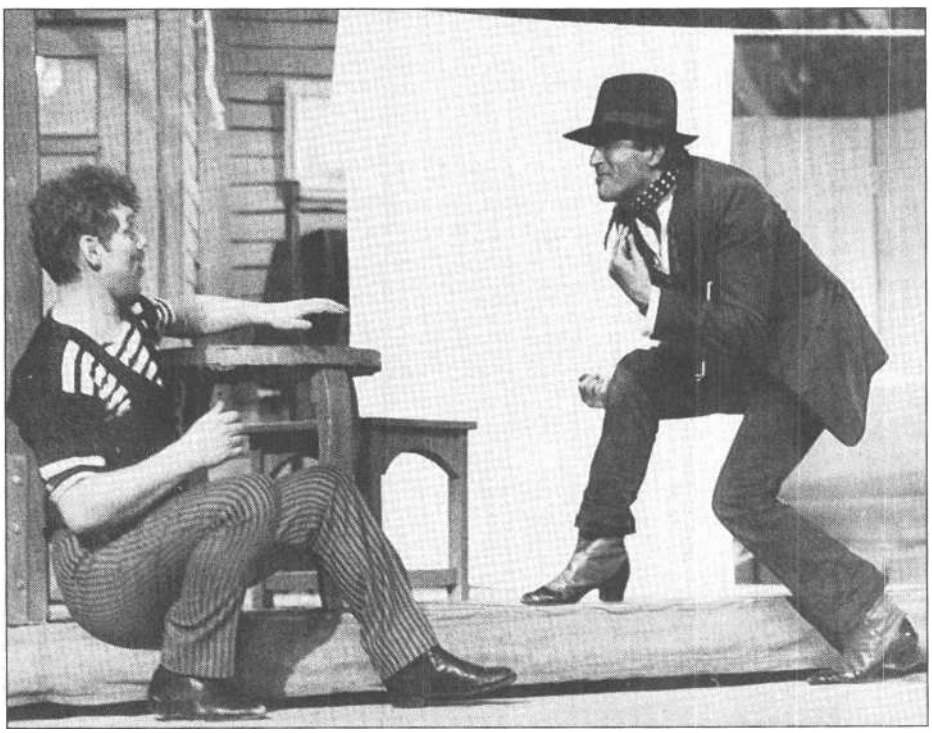

ban. Az így születő groteszk hatást pátosszal ellenpontozzák az önmaguknál súlyosabbá váló jelképes gesztusok, szimbolikus értelmű képek.

Az előadásban maga a helyszín válik az egyik legfontosabb jelképpé. A liget: sziget a társadalomban. Árkosi Árpád rendezése a Molnár-darab színterét úgy értelmezi, mint átjárót a lehetőségeket behatároló valóság és a vágyak megvalósulását mímelő mesék között, minta világi boldogtalanságból a remélt boldogságba vezető átmenetiség terét, az illúziótlan világba ékelődő csodák helyszínét.

A látogatók néhány órára itt keresik az örömet, az önfeledtséget, mielőtt visszaindulnának a városba. A ligetben lakók pedig véglegesen ide emigráltak a külvilágból, hogy öntudatlan részesei legyenek elvitathatatlan örökségüknek, s a társadalom törvényeiből kiszakadva egy archaikusabb rendhez találjanak vissza. Hiszen a liget a városban megőrzött természetnek, a létezés oszthatatlan teljességének emlékhelye; a tagolt társadalom rétegekbe merevült életlehetőségeivel szemben a határtalanság birodalma; a szerepekbe kényszerítő külvilággal szemben a személyiség reflektálatlan önazonosságának terepe.

Liliom ennek a világnak a hőse. Derzsi János erőteljes alakításában a főszereplő egyértelműségekhez ragaszkodó többértelmű alakként jelenik meg. Önérzetes magabiztossága abból fakad, hogy kezdetben nincs távolság önmaga és világa között. Otthon érzi magát a ligetben: azt teheti, ami megtörténik vele, anélkül, hogy úgy érezné, bárkinek is számadással tartozik. Csak létezni akar - magyarázkodni képtelen. Nem keresi, csak átéli az érzelmeit - igen intenzíven, de megnevezetlenül és kimondatlanul. Így alkothat benne szerves egységet az indulat és a gyengédség, a brutalitás és a szerelem, cselekedeteiben ezért lehet egyszerre jelen a dacos hajlíthatatlanság és a kisfiús félelem. A külvilág ugyanis szüntelenül kétségbe vonja a belül teljesnek tetsző, naiv egységet. Megkérdőjelezi, hogy lehet-e Liliom az, aki. Viselkedhet-e úgy, ahogy teszi? Nevezhető-e másnak, mint rossz embernek, ha semmi nem jó abban, amit csinál?

A körülötte lévő emberek többsége ugyanis megítélni akarja Liliomot, s nem meglátni, megérteni. A férfira olvasott ítéletekkel igyekeznek kiűzni lelkükből a kielégítetlenül bennük is szunnyadó ligeti embert, az öntudatlan szabadságára büszke teljességigényt. Így válik mások idegenségélménye Liliom űzöttségévé, s így veszti el a hős fokozatosan a ligetet, hogy maga is értet-len kívülállókánt kerüljön szembe a világgal: megalázott mozdulatlansággal áll a végtelenbe futó sínek mellett, a sürgönydróton zizegve hala-dó üzeneteket sértett kitagadottként hallgatja.

A ligetet a város zárja körül, törvényeit szüntelen razziákkal és ostobán szajkózott előítéletek-

Jelenet a Liliom előadásából (ilovszky Béla felvételei)

kel demonstrálja a rend. Liliom kívülállása, naiv szabadságtudata provokáló ugyan, de öntudatlansága okán veszélytelen is a világra. Alkura képtelen büszkesége így eleve csak vesztessé teheti. Nem létezhet a saját törvényei szerint, de más törvények nem léteznek a számára. A benne kétségbe vont önazonosságot csak az önpusztításban tarthatja meg. A beválthatatlan szabadságot a világhoz kapcsoló kötelékek szétvágásával teljesítheti ki. Áll fenn a tetőn, az előadás egymásra rímelő képeiben: a ligeti dombon, a vasúti töltésen, és büszkén kiáltja világgá vesztes diadalát. Nem lehet sarokba szorítani: „Kidobtál, most mars!" - kiáltja Muskátnénak. „Én titeket itthagylak mostan" - ordítja az elfogására készülő rendőröknek, és megszúrja ma-gát a késsel. Így szabadul ki minden csapdából - s végül magából az életből is. Szállhat már, hamarosan érkezik érte a túlvilági léghajó.

Liliom halálba futó sorsa tehát a liget csodabirodalmának korlátait is jelzi. Az itt lelhető boldogság is csak időleges, az itt megvalósuló teljesség csak töredékes lehet. Liliom szabadsága csak tagadás, s nem új feltételek teremtése. Önazonossága csak a világból eltűnt tagolatlan egység felmutatása, az élet képtelenségeinek megkerülése, nem pedig az ellentmondások feloldása. Juli iránti szerelme csak elhallgatott érzelem, s nem kimondott vallomás.

Juli (Zborovszky Andrea) azért méltó társa Liliomnak, mert hallgatag tartása őt is a létezés naivitását, eredendő egyértelműségeit óvó szereplővé teszi. Első találkozásukkor minden eldől. Állnak az első szín végén a körülöttük zajló razziában, egymással szemközt, két lámpánál - két fénylő árvaság. Egyikük földi csillag lesz háborít-hatatlan méltósággal őrzött élet-társi hűségével. A másik égi csibésszé nemesül a lassan artikulálódó szerelem evilági tisztítótüzében, hogy végül a szeretet ajándékcsillagát lopja a földre. Egy-másra talált magányukból fokozatosan építenek kimondatlan összetartozást, hogy érintetlenek maradjanak az idegenség korában.

A köztük születő néma szerelem az énazonosság végsőkig megtartott közös menedéke. Mindketten hallgatnak érzelmeikről, titokként óvják őket. Aki nem szól, őriz valamit. Aki fecseg, henceg. Arra törekszik, hogy mindenképpen igaza legyen, mások előtt is. Aki hallgat, elégségesnek érzi önmaga igazságait is. Liliomot és Julit ez a tartás különbözteti meg a többi hencegőtől, a ligetlakóktól éppúgy, minta látogatóktól: a hajlékony testtartással, sikló mozgással mindenkit becserkészni igyekvő Ficsúrtól (Benedek Gyula), akinek virágot varázsló bohóckodásai is csak elutasítást provokálnak ki. A tulajdonosi jogaira önhitten büszke Muskátnétól (Máhr Ági), aki túl későn ébred rá arra, hogy egy elvesző szerelmet nem tarthat meg azzal, ha féltékenységét egy erkölcsrendész perlekedésévé változtatja. Az állandóan változó bizonytalanságait magabiztos fecsegéssel ellensúlyozó Maritól (Balogh Csilla), aki minden lehetséges élményt súrol ugyan, de semmit nem él meg, aki állandóan beszél az életről, de semmit nem tud róla, mert csak a banalitások nyugalmában érzi biztonságban magát. S ugyanígy különül el Liliom és Julika a külvilág kínálta életlehetőségeket kötelességeként elfogadó, törekvő jófiútól, Hugótól (Kuna Károly) is, akinek félszegsége csak tartózkodásba visszavont önérzetét jelzi; így lépkedhet alázatosan egyre feljebb a pitiánerség ranglétráján.

Liliom és Juli összetartozása megóvja őket attól, hogy a konvencionális életeszményekkel, a szerelmes szavakba rejtett közhelyekkel, a boldogság pózaiba csomagolt banalitásokkal együtt magukhoz engedjék a világból érkező idegenséget.

Az emberek közt tátongó űr, a közös sorsban is meghatározó elzárkózás, a társadalmi rétegek közti merev elhatárolódása *Liliom* miskolci előadásának egyik leghangsúlyosabb élménye. Az önmagukkal elfoglalt hencegőkből ára-dó értetlenség érzékelhető a razziázó detektívek gúnyos fölényében is, ahogy a ligeti szerelmesekhez szólnak. Ezt halljuk ki a rendőrök hangjából, akik a sebesült Liliom fölött érzéketlen közönnyel a fizetésükről panaszkodnak. Ezt látjuk a főhős halálát elutasító ridegséggel megállapító orvos viselkedésében. Ez szólal meg az otromba halottbúcsúztató kórusban, amely arról próbálja meggyőzni Julit, milyen megkönnyebbülés, hogy a ligeti vagány meghalt. És ez szólal meg az esztergályos kérlelő hangjában, ahogy mindjárt a halottas ágytól hívja feleségnek a lányt. Hiába áll meg egymás mellett két önmagára ismert társtalanság, Juli most már - a többiekkel ellentétben - csak látszólag magányos. Megélt ő már minden lehetséges beteljesülést. Mindent tud az életről, hiszen annyi mindent elvesztett. Nemcsak a lassan készülő öregséggel néz most szembe,

hanem a mindörökre kimondatlan szerelmet őrizve a mozdíthatatlan özvegységgel is.

Ezzel a szép pillanattal tulajdonképpen be is fejeződik az előadás. A társulat még kötelességszerűen eljátssza az utolsó felvonást is, a mennyei képet és Liliom visszatérését, anélkül, hogy bármit is hozzátenne az eddigiekhez. Nem kiteljesül, hanem elbizonytalanodik az előadás az utolsó két színben. Ez éppúgy a darab hibája, minta rendezői koncepcióé. Molnár Ferenc nem vállalta teljes egészében az archaikus életmódban megőrzött autonóm lét tragikumának ábrázolását. Nem tudott dönteni a társadalomkritika és a (kis)polgári normák közvetítése között. Ezért erőltette a darabot a feloldás felé. Ezért téved felszínes moralizálásba a két befejező kép-ben, hogy aztán a tanulságként elhangzó utolsó mondat úgy szóljon, mint egy túlfújt léggömb pukkanása.

Árkosi Árpád rendezése nem tudta feloldani a mű eldöntetlenségeit. A darab mélységeinek megmutatása után a felszínességét is felerősítette. Míg az első két felvonás groteszk játéka az élet abszurditásait érintő súlyos, szép pillanatokat teremtett, addig a két záróképben megjelenő irónia éppoly üres, mint ennek a résznek a szövege.

Hiányérzettel távoztunk hát Miskolcról. Egy jó előadás kiteljesületlenségének élményével.

Molnár Ferenc: Liliom (Miskolci Nemzeti Színház)
Díszlet: Árvai György m.v. *Jelmez:* Fekete Mária. Zene: Darvas Ferenc m.v. *Rendezőasszisztens:* Szabó Ági. *Rendező:* Árkosi Árpád.
Szereplők: Derzsi János m.v., Zborovszky Andrea, Balogh Csilla, Benedek Gyula, Kuna Károly, Szegedi Dezső, Máhr Ági, Bozó Andrea, Horváth Zsuzsa, Felhőfi Kiss László, Galkó Bence, Somló István, Varga Gyula, Mikola Róbert, Szemén Béla, M. Szilágyi Lajos, Marosi Péter, Vancsura Anikó, Tátrai Zita, Tóth Edina, Bodor László, Juhász Árpád.

Két magyar vonatkozású produkció is színre került Nyugat-Európában. A bécsi Schauspielhausban bemutatták az amerikai Maria Irene Fornes *A Duna* című művét (alcíme: A Dunában lehet úszni, de a víz hideg), amely egy fiatal amerikai férfi és egy magyar nő budapesti találkozásáról szól; a londoni Strines Theatre pedig Edith Bone *Utak a szabadsághoz* című művét játssza. A magyar származású brit állampolgár orvosnőt 1949-ben tartóztatták le a Ferihegyi repülőtéren mint angol kémet, és 1956-ig ült magánzárkában az ÁVH-n. A dráma, amely az írónő-hősnő *Hét év magánzárka* című könyvén alapul, kétszereplős: Edith Bone alakítója mellett egyetlen férfi játssza a különböző börtön-őröket és vallatókat.

KÁLLAI KATALIN

FEKETE-FEHÉR, IGEN-NEM

KAROL WOJTYLA: A MI URUNK FESTŐJE

Szegény kritikust az ág is húzza. (Egyébről nem is beszélve.) Az egyik színházban a szomszédos államfő opuszát mutatják be, a másikban a saját tulajdon köztársasági elnökének megy darabja, megint másutt a katolikus egyházfő zsengekori művét tűzik műsorra. A szegény kritikus meg csak dilemmázhat. Ha tetszik? Aulikus kényszer. Ha nem - alattvalói dac. Ha meg bizonytalan, akkor könnyen megkaphatja: mit hezitál ez itten? Tetszik nem tetszik?! Elő a farbával.

Elöljáróban: attól, hogy valaki jó pápa, nem biztos, hogy rossz drámaírónak kell lennie. Viszont ha az, attól még pápának nem lesz rosszabb. Hitélet és művészet ily módon való egy-más mellé helyezése talán azért megbocsátható, mert Karol Wojtyla - a későbbi II. János Pál pápa - is e kettő viszonyát taglalja A *mi Urunk* festője című darabjában, melyet Adam Chmielowski - a későbbi Albert barát - életútja ihletett. A pécsi Nemzeti Színházban bemutatott, Szikora János rendezte dráma központi alakja nyilvánvalóan azért épp Chmielowski lett, mert az ifjú Wojtyla az ő, a művészettől az odaadó hit teljes fölszabadultságáig vezető útjában találta meg a példát önmaga számára, s igyekezett elfogadhatóvá, sőt átélhetővé, sőt katartikussá tenni azt mások számára. A lélek fájdalmas hullámzása, a szakadatlanul lüktető szenvedés, a legbensőbb benső alig csituló vívódásai által, melyek az egyént látszólag törvényszerűen lökik, terelik az Istenhez vezető útra. Az egy ember drámája azonban mintha nem vagy csak kényszerű beleerőszakolás által teljesednék emberiségdrámává; az ifjú szerző, a sikeresnek ígérkező színházi ember (azaz Wojtyla) mintha Albert barát alakjában csupán „magánharcát" vívná az istenhitben föloldódó szeretetért, ily módon fosztva meg magát attól, hogy a történet középpontjában álló „én" sorsát közösségivé tágítsa. Ennek egyik legszomorúbb oka, hogy az auktor minden tapintatossága és a. kérdés árnyalására szolgáló minden őszinte kísérlete, valamint a merészen rövidítő, ám épp az árnyalatok kiemelésére törekvő dramaturgolló (Szakonyi Károlyé) és a dráma - olykor tán nem is létező - mélyrétegeit föltáró absztrakciós rendezői látásmód ellenére a kérdés végső *soron* mégis egy nehezen abszolválható (értsd: elfogadható) vagy-vagyra meztelenedik. Istenhit *vagy* művészet.

A mi urunk festő/e: Kőszegi Ákos

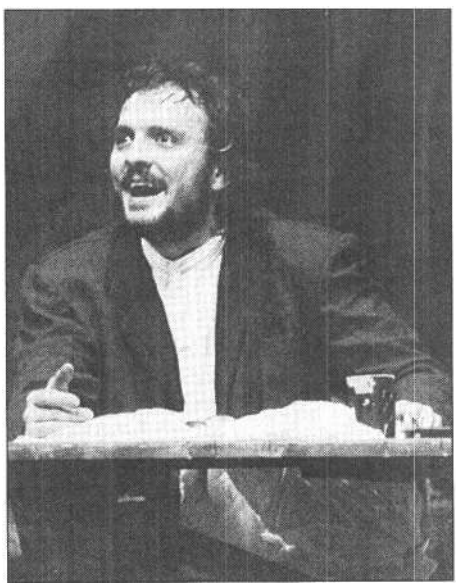

Így ez a fekete-fehér, igen-nem játék, mely a szerző, még inkább a dramaturg, de leginkább a rendező erényeinél fogva azért mégiscsak fölvillantja a feketétől a fehérig a paletta jó néhány színét, az önmagával vívott harcban lesz a legdrámaibb: mindvégig eredménytelenül gyürkőzik eldönteni a saját maga föltette, eldönthetetlen eldöntendő kérdést.

Ez persze nem jelenti azt, hogy a történet maga ne kínálna megoldást, hozzá még sugallata szerint a legmagasabb rendűt. Albert barát, hiába csábítja magához az értelem, a test, a hús, odahagyja az őt látszólag megcsúfoló művészetet és az önmagát megcsúfoló művészvilágot, s istápolt hajléktalanjaiból, „fölesketett koldusaiból" kolduló rendet alapít, hitsorsosainak épp a hitet ajánlva föl legfőbb szellemi táplálékul. Szerzőnk - teljes egészében - nem elvitatott tálentumára, gondolkodói éleslátására bizonyságul még hozzá kell tenni, hogy a hajléktalanok hajlékában ettől még korántsem bontakozik ki vidám és gondtalan hitélet. A végső konklúziót Albert barát is csak önmaga számára képes levonni: én tudom, hogy a nagyobb szabadságot választottam.